

MAURI PAJUNEN

Elämän ymmärtäminen ja kerronnalliset ongelmatapaukset

Camilla Lindholm tarkastelee artikkelissaan ”Muistisairaudet, tarinat ja identiteetti” (*niin & näin* 3/16) kiinnostavasti muistisairaana ihmisen kertomuksia. Kirjoitus herättää pohtimaan, mitä väite elämän ja itsen ymmärtämisestä kertomuksena tarkoittaa, jos kyky luoda kertomuksia heikkenee tai katoaa. Kerronnalliset ongelmatapaukset koettelevat teorian selitysvoimaa, mutta saadaanko ne sovitettua narratiiviseen teoriaan?

Camilla Lindholmin tekstissä viitataan ajatuksen elämän ja kerronnallisuuden erottamattomuudesta. Tämä ihmistieteiden valtavirtaa edustava näkemys voidaan tiivistää seuraavasti:

1. Ihminen ymmärtää elämän kertomuksena.
2. Ihmisen identiteetti rakentuu kertomuksen muotoon.

Tämän päivän persoonallisuuspsykologiassa ajatellaan, että identiteetin kerronnallisuus on eräänlainen pinta-rakenne, jonka alta erottuvat persoonallisuuden pysyvämät piirteet (tyypilliset sopeutumistavat, taipumukselliset piirteet). Identiteetin kerronnallinen rakentuminen on kehityksellistä kypsymistä, joka aikuisuudessa ilmenee kertomusten ”temaattisena koherenssina” ja ”sisäistymisenä”¹. Tuloksena on identiteetti, joka perustuu ”itsen-kirjailijuuteen”². Näin ymmärrettynä narratiivinen teoria on deskriptiivinen teoria ihmisen persoonallisuuden ja itseymmärryksen rakenteesta.

Lindholmin keskusteluesimerkkien fragmentaarinen kerronnallisuus sopii kuitenkin huonosti edellä esitettyihin oletuksiin. Jos keskusteluesimerkit ovat kertomuksia, niin mitkä sitten eivät ole? Eivätkö esimerkit tue yhtä hyvin päinvastaista väitettä – että elämästä puuttuu kerronnallinen muoto? Tämän tapaista kritiikkiä esittää Galen Strawson ”itsen kertominen” -teemaan suomenetussa artikkelissaan³. Jos Strawson on oikeassa, näyttää siltä, että päätelmä elämän ja identiteetin kerronnallisuudesta muodosta on ennalta määrätty ja havainnot (kertomuksen fragmentit) lopputulemaan sovitettu.

Anna Ovaska tosin huomauttaa, että Strawson antaa kertomuksen käsitteelle niin ahtaan tulkinnan, ettei se vastaa oikein kenenkään filosofisesti ongelman asettavan nykynarrativistin näkemystä⁴. Teemassa niin ikään julkaistussa Marya Schechtmanin haastattelussa puolestaan korostetaan kertomuksen diakronis-holistista luonnetta: kertomuksen kokonaisuus käy sen osien edelle ja yksittäiset tapahtumat saavat merkityksensä vasta osana kokonaisuutta – ja sama pätee elämän kehityskulkuun⁵.

Voidaan myös ajatella, että kertomuksen kokonaisuuden hahmo on olemassa riippumatta siitä, mitä yksittäisiä tapahtumia kertomus sisältää ja miten tapahtumien väliset yhteydet kerronnassa kulloinkin toteutuvat. Kertomus ei näin ajatellen tarkoita erillisten episodien pakottamista tiettyyn järjestykseen, kuten Strawson on toistuvasti esittänyt.

Tarkoitushakuisuudesta huolimatta Strawsonin kritiikille on annettava tunnustusta siitä, että se nimeää narratiivisen teorian edelleen ajankohtaisen ongelman. Oletus elämän ja kerronnallisuuden yhteydestä – alussa mainitun näkemyksen mukaisesti ymmärrettynä – johtaa narratiiviseen determinismiin: lähes mikä tahansa ilmiö voidaan tulkita kertomukseksi. Miten uskottava tällainen kaiken selittävä teoria on?

Narratiivisen teorian selitysvoiman pelastamiseksi on oletettava, että joillakin ihmisillä kertomisen kyky on rajoittunut. Tästä seuraa ongelma, jonka Lindholm mainitsee: kun kertomisen kyky katoaa, katoaako samalla taju omasta elämästä? Onko minuuks silloin olemassa vain jonkinlaisessa vähäisemmässä, nimeämättömässä mielessä⁶?

Olen pitänyt narratiivisia keskusteluja kehitysvammaisille henkilöille yli kymmenen vuoden ajan ja kokemuksen perusteella jaan Lindholmin näkemyksen: asioiden ja tapahtumien pukeminen kertomusmuotoon on tärkeää, kun halutaan ymmärtää, mitä elämä on⁷. Samalla olen silti havainnut, että monien tuntieni kehitysvammaisten henkilöiden puhe on fragmentaarista, siis Strawsonin termein pikemmin episodista kuin kerronnallista (kun kertominen vähimmillään ymmärretään yhteyden luomisena satunnaisten tapahtumien välille siten, että muodostuu kokonaisuus, joka alkaa jostakin ja tiettyjen käännteiden jälkeen päättyy johonkin).

Narratiivinen teoria arvottavana näkökulmana elämään

Saksalaisfilosofi Dieter Thomä painottaa, että narratiivinen teoria on pikemminkin arvottava näkökulma

elämään kuin teoria ihmisestä. Kertomisessa on kysymys elämän ymmärtämisestä. Thomä ei kiistä identiteetin kerronnallista rakentumista, joskin pitää sitä narratiivisen teorian sivuongelmana. Alussa esitetyistä oletuksista hän pitää tärkeänä vain ensimmäistä, mutta muotoilee sen uudella tavalla: ”Ihmisen elämän kannalta on parempi, jos se ymmärretään kertomuksena”⁸.

Thomä ei suinkaan oleta, että kaikki ihmiset kykenisivät muodostamaan elämästään kertomuksen. Sen sijaan hän olettaa, että kaikki *hyötyvät* elämän hahmottamisesta kertomuksena. Tässä mielessä narratiivisuus on käsitettävä käytännöllisenä vastauksena elämän ymmärtämisen ongelmaan. Palataan Lindholmin artikkelin herättämään kysymykseen: miten elämä ymmärretään kertomuksena, kun kertomisen kyky on rajoittunut?

Olenainen seikka on tulkitsijan rooli kertomuksen muodostumisessa. Lindholm ei tarkastele tätä suoraan, mutta tulkitseminen on näkyvästi mukana myös hänen keskusteluesimerkkiensä analyysissa. Samoin kuin muistisairaiden kanssa, täydentävä tulkinta on olennaista kehitysvammaisten kanssa käytävissä keskusteluissa. Usein puhutulta puuttuu ajallinen järjestys, eivätkä asiat tunnu liittyvän toisiinsa. Esimerkiksi indeksikaalisten ilmausten puuttuminen vaikeuttaa viittaussuhteiden hahmottamista. Puheen tarkoituksen ymmärtäminen on tulkitsijan varassa, koska puhetilanteessa puuttuu puhujan ja hänen tarkoittamansa asian kiinteä yhteys.

Mitä niukempaa kielellinen ilmaisu on ja mitä vähemmän kieliopillisia konventioita, sitä monitulkintaisempaa on puhe ja sitä korostuneempi tulkitsijan rooli kertomuksen muodostumisessa. Fragmentaarisen puheen vertaaminen runouteen – ja tulkinnan vertaaminen runon tulkintaan – onkin ehkä osuvampi kuin rinnastus kertomukseen. Tarkastellaan tulkinnassa tapahtuvaa kerronnallistamista narratiivisen keskusteluesimerkin avulla:

Narratiivinen keskustelu, 14.10.2016

E = Eero, aikuinen kehitysvammaisen mieshenkilö
J = Juhani, ohjaaja kehitysvammaisten ryhmäkodissa

- E: Joku auto. Pojan päälle.
J: Joo, niin on käynyt. Kuorma-auto ajoi eilen aamulla pojan päälle. Sä olet kuullut siitä.
E: Luin lehdestä. Taksikuski. Uus mies.
J: Ai sä keskustelit uuden taksikuskin kanssa siitä, että poika oli jäänyt auton alle?
E: Taksikuski kertoi.
J: Te puhuitte siitä onnettomuudesta?
E: Joo. Kamala.
J: Niin on, se onnettomuus on tosi kamala juttu.
E: Mitä äiti, isä?
J: Niin, mitä pojan äiti ja isä nyt ajattelee. Heille se on kyllä aivan hirveetä. Heillä on nyt kauhee suru.
E: Koulusta suoraan meni.
J: Oikeastaan poika oli vasta menossa kouluun ja sitten matkalla tapahtui onnettomuus.
E: Iso rekka.
J: Niin kuorma-auto ajoi sitten lapsen päälle.

”Kertomusta täydentävä tulkinta on olennaista kehitysvammaisten kanssa käytävissä keskusteluissa.”

E: Kynttilöitä.

J: Niin ihmiset toivat myöhemmin sinne onnettomuuspaikalle paljon kynttilöitä. Siellä oli myös lasten muistokirjoituksia.

E: Okei.

Kertomus hahmottuu fragmentaarista lausumista vuoropuhelun aikana. Kertomuksen ainekset ovat olemassa mutta kerronnallinen muoto puuttuu. Paul Ricœur kutsuu tätä vaihetta, kerronnan kehkeytymistä vuoropuhelussa, ”orastavaksi kertomukseksi”⁹. Fragmentaarisuus ei tyydytä: kertomuksen hahmo vaaditaan, jotta erilliset palaset voisivat muodostaa käsitettävän kokonaisuuden. Yksittäiset sanat ja lauseet tarvitsevat ympärilleen kerronnallisen kontekstin, jotta niitä ylimalkaan voidaan ymmärtää¹⁰.

Tulkinnassa hahmotuva kertomus

Tulkittamisen kysymystä ei voi sivuuttaa, kun halutaan ymmärtää kertomuksen muodostumista. Ricœur pitää kertomuksen tulkittamisessa tapahtuvaa uudelleenahmottumista kertomuksen varsinaisena muodostumisen tasona¹¹. Kertomuksia ei omaksuta valmiina, vaan niiden hahmottaminen kokonaisuudeksi on kertojan ja tulkitsijan välistä luovaa dialogia. Monika Fludernikille kerronnallinen muoto ei ole kertomusta määrittävä ominaisuus vaan tulkitsijan kertomukseen liittämä piirre¹².

Hermeneuttinen käsitys tulkintaprosessissa jäsenästä kertomuksesta asettaa uudelleenarvioitavaksi ihmistieteissä vallitsevan käsityksen itsen kertomisen ankkuroimisesta subjektiiviseen keskipisteeseen, kertojaminaan. Kerronnallisuus ei näin ajatellen ole vain kognitiivinen apparaatti, jonka avulla – sikäli kuin koneisto toimii oikein – tietoisuus tuottaa tarinan elämästä ja minuudesta. Sen sijaan kertomukset ovat jo alun pitäen jaettuja: kun elämäntarinaa kerrotaan, kertojanaani on vain yksi ääni muiden joukossa. Tämä on ilmeisintä elämän alussa ja lopussa: lapsuus jää hämärän peittoon, jos joku muu ei ole siitä kertomassa. Yhtä varmaa on,

että kukaan ei palaa omiin hautajaisiinsa kertomaan, miten elämä päättyi. Muut ihmiset aloittavat ja päättävät sen, mikä on itselle ominta, tarinan elämästä.

Hermeneuttinen näkökulma kertomuksen hahmottumiseen vie askelen eteenpäin, kun yritetään ratkaista alussa esitetty ongelma, kerronnallisten ongelmatapausten sovittaminen narratiiviseen teoriaan. Ymmärrys itsestä ja elämästä syntyy kertomisen ja tulkitsemisen välisen vuoropuhelun myötä uudelleenahmottuvassa kertomuksessa. Näin ajatellen osallisuus kertomuksen muodostamiseen on olemassa siitä

huolimatta, että kertomisen kyky on rajoittunut.

Viitteet

- 1 MacAdams & Olson 2010, 528.
- 2 Sama.
- 3 Strawson 2016, 23; ks. myös Strawson 2004, 430.
- 4 Ovaska 2016a, 30.
- 5 Ovaska 2016b, 35.
- 6 Ovaska (2016a, 29) hahmottelee vastausta tähän kysymykseen erottamalla toisistaan minimaalisen minuuden, joka edeltää minän kielellis-sosiaalista olemassaoloa, ja toisaalta narratiivisen minuuden, joka kehittyi kertomisen kyvyn myötä.
- 7 Tässä narratiivisella keskustelulla tarkoitetaan psykoterapeuttista menetelmää,

jota käytetään sosiaalipalvelujen asiakastyössä. Kehitysvammatyön menetelmäksi narratiivista keskustelua on kehitännyt Suomessa erityisesti Pirjo-Leena Malassu (psykoterapeutti VET, KL); ks. Malassu 2007.

- 8 Thomä 2007, 78. Tällaista normatiivista näkemystä elämän kerronnallisuudesta Strawson myös kritisoi ankarasti, ks. Strawson 2016; 2004.
- 9 Ricoeur 1984, 74; ks. myös Lindholm 2016.
- 10 Tontti 2005, 73.
- 11 Ricoeur 1984, 70.
- 12 Fludernik 2010, 18.

Kirjallisuus

- Fludernik, Monika, Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit (Natural Narratology and Cognitive Parameters, 2003). Suom. Sanna Katariina Bruun. Teoksessa *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset*. Toim. Mari Hatavaara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi. Gaudeamus, Helsinki 2010, 17–43.
- Lindholm, Camilla, Muistisairaudet, tarinat ja identiteetti. *niin & näin* 3/2016, 50–51.
- MacAdams, Dan & Olson, Bradley, Personality Development. Continuity and Change Over the Life Course. *Annual Review of Psychology*. Vol. 61, 2010, 517–542.
- Malassu, Pirjo-Leena, Narratiivinen lähestymistapa kehitysvammatyössä. Teoksessa *Haasteellinen kehitysvamma-ala. Näkökulmia ammatilliseen osaamiseen*. KAMU-projektin artikkelikokoelma. Toim. M. Lehmusojä, M. Kaski, & A. Räsänen. Helsingin Diakoniaopisto, Helsinki 2007, 111–126.
- Ovaska, Anna, Aukkoisia tarinoita ja ruumiillisia kertojia. Johdatus itsen kertomiseen. *niin & näin* 3/2016a, 29–31.
- Ovaska, Anna, Moraalinen minä, perustason persoona ja kerrottu minuus – Marya Schechtman tarinoiden merkityksestä elämässä. *niin & näin* 3/2016b, 33–37.
- Ricoeur, Paul, *Time and Narrative*. Vol. 1 (Temps et récit, vol. 1, 1983). Engl. Kathleen McLaughlin & David Pellauer. University of Chicago Press, Chicago 1984.
- Strawson, Galen, En ole kertomus (The Unstoried Life, 2015). Suom. Jukka Mikkonen. *niin & näin* 3/2016, 23–27.
- Strawson, Galen, Against Narrativity. *Ratio*. Vol. 17, No. 4, 2004, 428–452.
- Thomä, Dieter, Vom Nutzen und Nachteil der Erzählung für das Leben. Teoksessa *Narrative Ethik. Das Gute und Böse erzählen*. Toim. K. Joisten. Deutsche Zeitschrift für Philosophie. Sonderband 17. Akademie, Berlin 2007, 75–94.
- Tontti, Jarkko, Olemisen haaste. 1900-luvun hermeneutiikan päälinjat. Teoksessa *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Toim. Jarkko Tontti. Vastapaino, Tampere 2005, 50–81

ITSE-PÄINEN SUOMI

Pääsymaksuton kirjallisuustapahtuma.

© MOOMIN CHARACTERS™

Vanhan kirjallisuuden päivät Sastamalassa
30.6.-1.7.2017

www.vanhankirjallisuudenpaivat.com
www.facebook.com/vanhankirjallisuudenpaivat